

Лілія Білявська

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФАХОВОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Загальний напрям педагогічного процесу, його зміст, цілі та методику організації визначають – принципи, тобто вихідні ідеї, виконання яких забезпечує досягнення поставленої мети. Принципи у реальному педагогічному процесі діють з урахуванням змісту, форм та методів педагогічної діяльності. Визначення принципів організації фахової практики, дає можливість полегшити дії студентів та викладачів у процесі застосування вищезазначених принципів на практиці.

Метою даної статі є визначення та детальне обґрунтування принципів організації фахової практики майбутніх учителів природничих дисциплін.

Процес підготовки студентів педагогічного університету, як процес навчання, визначається педагогічними закономірностями навчання у вищій школі. Серед них можна виокремити такі: виховний характер навчання; цілеспрямованість взаємодії педагога і студента; єдність педагогічного керівництва та самодіяльності студентів; залучення студентів у діяльність; залежність між метою навчання, змістом освіти і методами навчання; мета визначає зміст і методи, методи і зміст зумовлюють ступінь досягнення мети.

Із закономірностей навчання впливає низка принципів навчання, які ґрунтовно розкриті у сучасній педагогічній літературі: науковості, систематичності та системності, зв'язку з життям і практикою, єдності конкретного і абстрактного, доступності, міцності знань, позитивної мотивації і самостійності, гуманізації, народності, природовідповідності, культуровідповідності, наочності, індивідуалізації та диференціації, інтеграції, оптимальності навчального процесу тощо.

Названі вище принципи є загальними для різних типів освіти. Водночас існують принципи, специфічні для університетської освіти, універсальність яких трактується як ціннісна орієнтація, що зберігає своє значення і за межами освітньої системи, оскільки університетська освіта є пріоритетною сферою розвитку основного інтелектуального джерела і ресурсів суспільства. Освіта визначає мотивації, характер і спрямованість майбутньої професійної діяльності випускників.

Загалом принцип – (від лат. *Principium* – початок, основа) це вихідні положення науки, що визначають особливості її розвитку, а «дидактичні принципи – вихідні положення, що визначають зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи відповідно до мети виховання і закономірностей процесу навчання» [10, с. 75].

А. Бойко вважає, що принципи – це найбільш загальні норми

діяльності, об'єктивно зумовлені суспільними потребами і є варіативно рухливими; це знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання, виражені у формі, що дає змогу застосовувати їх для реалізації норм практики [1, с. 63].

У нашому дослідженні ми розглядаємо принципи, як керівні положення, які лежать в основі організації та проведення фахової практики майбутніх учителів біології та хімії, виконання яких забезпечує високий рівень професійної підготовки студентів.

Ефективність проведення фахової практики, як свідчить досвід, залежить від її організації, продуманості форм та методів.

Власне, термін «організація» трактується як внутрішнє упорядкування, узгодженість взаємодії диференційованих та автономних часток цілого, детерміноване її побудовою; як сукупність процесів і дій, що ведуть до утворення й удосконалення взаємозв'язків між частками цілого; як об'єднання людей, які спільно реалізують певну програму й мету та діють на підставі відповідних процедур і правил [2].

За своєю структурою фахова практика є різноманітною. Вона передбачає різноманітні форми організації навчально-практичної діяльності: лабораторно-практичні заняття, екскурсії, самостійну та групову роботу, метеорологічні та фенологічні спостереження, польові та демонстраційні досліди. На нашу думку, досягнути бажаного результату, під час проходження фахової практики студенти можуть лише за методично правильно організованої співпраці викладача та студента, тобто системи «викладач – студент».

Д. С. Мазоха виділяє ряд принципів організації педагогічної практики, а саме: динамічність, наступність, принцип зворотного зв'язку теоретичного навчання і практики, послідовність, поліфункціональність, співробітництво, свобода вибору [7, с. 67–69].

Спираючись на дослідження Д. С. Мазохи ми виділили ряд принципів організації фахової практики майбутніх учителів природничих дисциплін:

- Принцип взаємозв'язку;
- Принцип послідовності;
- Принцип наступності;
- Принцип креативності;
- Принцип багатогранності;
- Принцип довіри.

Принцип взаємозв'язку. Сучасна педагогічна теорія вимагає творчого й інноваційно налаштованого вчителя, здатного адекватно власній особистості оцінити й адаптувати до своїх потреб передовий педагогічний досвід чи педагогічну технологію, схильного до побудови педагогічних прогнозів і передбачення наслідків від власних педагогічних дій. Тому реалізація принципу єдності теорії і практики в процесі

проведення фахової практики має забезпечити новий аспект професійної підготовки: поєднувати нові практичні досягнення з досвідом роботи, вдале поєднання теоретичного матеріалу з практичною експериментальною діяльністю. Вчитель повинен постійно вдосконалювати власну практичну діяльність, опановуючи нові досягнення науки і передового педагогічного досвіду. Майбутній учитель природничих дисциплін має бути теоретично і практично готовим до побудови власної індивідуально-креативної педагогічної технології.

Таким чином, принцип взаємозв'язку полягає у поєднанні теоретичного навчання і практики, з одного боку, осмислення і застосування теоретичних знань, отриманих в вивчення навчальних дисциплін, визначення їх значущості для професійної діяльності, а з другого боку – закріплення у процесі вивчення теоретичних дисциплін та організація навчально-дослідницької роботи на фаховій практиці.

Принцип послідовності базується на взаємозв'язку усіх форм та методів роботи студентів на практиці, в ході чого освоєння нового здійснюється на основі досвіду набутого студентами на попередніх етапах практичної та теоретичної підготовки.

Вище зазначений принцип вимагає чіткої структурної організації навчального матеріалу, раціонального розподілу його на окремі смислові фрагменти і поетапного засвоєння їх студентами. Під час практики розуміння одного поняття чи закономірності повинні впливати і ґрунтуватися на іншому.

Необхідно на самому початку ознайомити студентів із загальною структурою фахової практики, її основними принципами і поняттями, це дозволить студентам зрозуміти смислові зв'язки між теоретичним матеріалом та практичними діями і застосовувати загальні положення в конкретних випадках. Така система дій дозволить сформувати у студентів цілісну систему знань, глибоке осмислення навчального матеріалу, практичне застосування теоретичних знань і перенесення їх в інші умови.

Принцип послідовності конкретизується у таких правилах: при вивченні нового матеріалу або набуті нових практичних умінь та навичок спиратися на попередній досвід студентів; поступово диференціювати та конкретизувати загальні положення практичної підготовки; розподіляти навчальний матеріал на логічно завершені фрагменти, встановлюючи порядок і методикку їх опрацювання; у кожній темі визначати змістові центри, виділяти головні поняття, ідеї, простежувати зв'язки між ними, структурувати матеріал практики; розкривати зовнішні і внутрішні та міжпредметні зв'язки.

Таким чином, поступове ускладнення завдань практики, розширення спектру видів діяльності, в які включається студент, збільшення обсягу й ускладнення змісту діяльності, що від курсу й до курсу стає все ближчими до роботи професіонала.

Принцип наступності є універсальним, оскільки охоплює всі цикли й етапи неперервного процесу навчання та його компонентів. Задовго до появи самого терміна «наступність», ідеї поступального розгортання навчально-виховного процесу, подолання його дискретного характеру та системності у змісті й методах навчання, формування цілісних характеристик особистості втілювалися багатьма педагогами. Наука про вищу нервову діяльність відкрила механізм здійснення наступності в навчанні; цей механізм діє таким чином: кожний заново створюваний нервовий зв'язок, неминуче включається в раніше створену систему зв'язків, зміна умов навчання постійно ускладнює цю системність, утворюючи нові зв'язки. Наступність відповідає властивостям, які притаманні принципам навчання: здатності продовжувати нові властивості процесу, незалежності, простоти, несуперечливості, необхідності, достатності, універсальності, самостійності.

У нашому дослідженні принцип наступності передбачає поетапне засвоєння всього комплексу професійних умінь і навичок, що набуваються під час проходження фахової практики, по чергове оволодіння всіма професійними функціями необхідними майбутньому педагогу.

Принцип креативності. Для формування творчої особистості майбутнього вчителя система університетської педагогічної освіти має великі можливості. До особливостей цієї системи можна віднести задоволення культурно-освітніх запитів особистості; надання студентам вибору відповідно до потреб і особливостей особистості; використання всіх індивідуальних особливостей особистості; реалізація дійсних і потенційних творчих можливостей і здібностей особистості; забезпечення високого рівня наукової та загальнокультурної підготовки студента у поєднанні з глибоким психолого-педагогічними знаннями і вміннями, сформованими на творчому рівні [4, с. 44–45].

Творчу людину може виховати лише творчий учитель, а тому в умовах сучасної школи та вищого навчального закладу потрібний творчий учитель, викладач, що поєднує в собі високий професіоналізм з багатством професійно значущих і загальнолюдських якостей особистості.

Студент має усвідомлювати не лише спільні загальні риси, але й розуміти і свідомо формувати свої відмінності від них, відчувати потребу та здатність творчого самовияву. Лише в цьому випадку сформується власний неповторний стиль і реалізуються особистість, яка буде здатна розвивати індивідуальність учнів.

У нашому дослідженні креативний підхід до навчання реалізується у виконанні різноманітних завдань практики поставлених перед студентами, пропонування своїх власних ідей щодо проведення практики, організації роботи на навчально-дослідних ділянках, розробці різноманітних проєктів, екскурсій.

Принцип багатогранності – базується на поєднанні під час практики

професійної підготовки, професійної діяльності й оволодіння різними професійними знаннями, вміннями та навичками практичної роботи.

Професійна підготовка у період навчання у вищих навчальних закладах є основою для формування професійних умінь і навичок: формування психологічної готовності студентів до професійної діяльності; формування бази спеціальних професійних знань; розвитку практичних вмінь та навичок. Педагогічна професія належить до професій типу «людина – людина». Головна особливість педагогічної професії полягає в її «комунікативному ядрі» – необхідності професійного спілкування, взаємодії, встановленні контактів з іншими людьми з метою обміну духовними та матеріальними цінностями, пізнання людей і донесені до них певної інформації.

В основі поняття «професійна діяльність» лежить поняття діяльності, розроблене у філософії, психології, педагогіці. У філософії діяльність визначається як спосіб існування людини, а сама людина характеризується як діяч, який активно перетворює природу і власне життя з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних потреб. У філософському енциклопедичному словнику дається таке визначення: «Діяльність – це специфічно людська форма активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільну зміну та перетворення в інтересах людей».

Головною умовою якісної та ефективної професійної діяльності є досягнення вчителем оптимального рівня педагогічної майстерності. У нашому дослідженні педагогічна майстерність розглядається як синтез психолого-педагогічних якостей фахівця і включає, загально предметні знання, практичні вміння та навички.

Принцип довіри – базується на створенні під час практики таких умов, за яких стосунки між студентом і викладачем будуються на пріоритеті довіри і партнерства.

Таким чином, дотримуючись принципів такої організації фахової практики

досягається трансформація знань студентів у систему професійних дій, у результаті чого розвиваються професійні вміння та навички.

У психолого-педагогічній літературі інтенсивно обговорюється питання щодо спільності і відмінності між поняттями «вміння» й «навички».

У педагогічній енциклопедії подається таке визначення: «Навичка – дія, яка характеризується високим ступенем усвідомлення, на цьому ступені дія стає автоматизованою – свідомий контроль настільки згорнутий, що виникає ілюзія його повної відсутності, при цьому дія виконується злито, як єдине ціле, і настільки легко і швидко, що здається, ніби його виконання йде само собою. Високий ступінь усвідомлення дії відрізняє навички від уміння, яке передбачає таку міру усвідомлення, коли для правильного виконання дії ще необхідний в більшій або меншій мірі

розгорнутий усвідомлений самоконтроль» [9].

На думку Н. Ф. Гонобліна: «вміння – це більш-менш завершений спосіб виконання деяких дій, які базуються на знаннях або навичках, набутих людиною у процесі діяльності» [3, с. 117–123].

М. А. Данилов [5, с. 197–198] називає уміння знаннями в дії, а навичку – дією, окремі компоненти якої внаслідок вправ стають автоматизовані.

Ми погоджуємося з думкою К. К. Платонова, що вміння утворюються на основі раніше набутих знань і навичок. Тому «навичка, як властивість особистості – це здатність у процесі цілеспрямованої діяльності виконувати складаючі його дії автоматизовано, без спеціально спрямованої на них уваги, але під контролем свідомості [11, с. 80–82].

Актуальним для нашого дослідження також є думка В. В. Аристенко що зовнішні відмінності між уміннями й навичками полягають у швидкості виконання дій без помилок. Інколи уміння надбудовуються над навичкою. Це пояснюється тим, що дія вимагає від людини багатогранних проявів творчого ставлення до процесів. Кожне нове уміння – це результат аналізу й синтезу, перегляду старих позицій стосовно нововведень, міркувань на вищому рівні. А навичка – це результат повторення одних і тих же дій. Навичка своїм консерватизмом обмежує творчість [8, с. 33–39].

Однак різноманітні підходи мають і спільні риси, які полягають в тому, що утворення умінь є складним процесом, у якому закріплюються асоціації між завданнями та застосуванням знань на практиці [12]. Особливістю умінь є високий рівень їх узагальнення, що забезпечує, на відміну від навичок, здатність вирішувати поставлені завдання в різних ситуаціях, враховуючи й нестандартні. Формування умінь визначається усвідомленою метою, що забезпечує варіативність умов діяльності.

Також спільним у роботах педагогів і психологів є те, що вміння і навички – це результат певної діяльності включення учня в активну роботу. Під умінням розуміють дію, яка досягла певного вдосконалення, але здійснюється за допомогою відповідного зусилля [6].

На нашу думку поняття «уміння» й «навички» є складовими однієї цілісної системи, в результаті поєднання яких досягається бажаний результат, у нашому випадку кваліфікований вчитель природничих дисциплін.

Таким чином у ході проведення фахової практики студенти набувають таких умінь та навичок:

- уміння усвідомлювати завдання своєї майбутньої професії;
- комунікативні вміння міжособистісного спілкування;
- вміння встановлювати взаємозв'язок між теорією та практикою;
- уміння мовного спілкування;
- конструювати зміст навчання, підбирати необхідну інформацію;
- створювати проблемну ситуацію і організовувати учнів до

- пошуку шляхів її розв'язання;
- реалізовувати ідеї особистісно-орієнтованого навчання і нових педагогічних технологій;
- уміння творчо застосовувати здобуті теоретичні знання під час практики;
- активізувати активну навчально-пізнавальну діяльність учнів, активізувати розвиток ініціативи і творчості учнів;
- уміння аналізувати та робити висновки;
- уміння та навички сповіщати інформацію і забезпечувати її засвоєння, сприймати інформацію, уміти вислуховувати думки учнів та їх відповіді;
- уміння організовувати науково-дослідницьку роботу учнів;
- уміння використовувати в організації навчально-виховного процесу технічні засоби навчання і виховання;
- уміння визначати представників флори та фауни;
- уміння забезпечувати умови для самостійної навчально-пізнавальної діяльності школярів;
- навички проведення екскурсій на природі;
- навички закладання та проведення польових і демонстраційних дослідів;
- навички роботи з визначниками;
- застосовувати елементи інтерактивного навчання для розвитку і формування творчості в учнів;
- прогнозувати результати своєї педагогічної діяльності.

Отже, узгодженість теоретичних і практичних дій під час проведення фахової практики, систематичність і наступність у змісті, прийомах та методах навчання забезпечують цілісність навчально-виховного процесу, у результаті якого студенти отримують ґрунтовну базу практичних та теоретичних знань з фахових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А. Н. Единство теории и практики в подготовке учителя / А. Н. Бойко // Советская педагогика. – 1985. – № 1. – С. 63.
 2. Большой Энциклопедический словарь / [гол. ред. А. М. Прохоров]. – М. : Советская Энциклопедия, 1998. – 750 с.
 3. Гоноблин Ф. Н. О педагогических способностях / Вопросы психологии личности / Ф. Гоноблин. – М. : Учпедгиз, 1960. – С. 117–123.
 4. Градусова Т. К. Организационно-педагогические основы становления творческого учителя в условиях классического университета : монография / Т. Градусова. – Кемерово : КемГУ, 2001. – С. 44–45.
 5. Данилов М. А. Процесс обучения / М. А. Данилов, Б. П. Есипова // Основы дидактики. – М., 1967. – С. 197–198.
 6. Король Я. А. Формування практичних умінь і навичок на уроках
-

- математики / Я. А. Король. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 136 с.
7. Мазоха Д. С. На шляху до педагогічної професії : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Д. С. Мазоха. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 67–69.
 8. Орлов В. И. Знания, умения и навыки учащихся / В. И. Орлов // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 33–39.
 9. Педагогическая энциклопедия / [под ред. И. А. Каширова, Ф. Н. Петрова]. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 890 с.
 10. Професійна освіта: словник : навчальний посібник [уклад. С. У. Гончаренко, Н. Г. Ничкало]. – К. : Віща школа, 2000. – С. 75.
 11. Український педагогічний словник / [авт.-уклад. С. У. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
 12. Платонов К. К. Психология / К. К. Платонов. – М., 1977. – С. 80–82.